

УДК 341+342.5

НАЗАРКО Ю. В.,**аспірант кафедри конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ**

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ПРАВА НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я

Анотація. У статті досліджуються міжнародно-правові стандарти права на охорону здоров'я. Автор розглядає міжнародні договори, конвенції та інші міжнародні нормативно-правові акти з питань реалізації, забезпечення, захисту та охорони права на здоров'я.

Ключові слова: право на охорону здоров'я, права людини, право на здоров'я, міжнародні стандарти, міжнародні договори.

Постановка проблеми. Право на охорону здоров'я посідає важливе значення серед інших суб'єктивних прав у сучасному міжнародному праві. Зараз важливе не тільки визнання і законодавче закріплення міжнародно-правових норм, але і фактична їх реалізація у житті кожної держави. Це дослідження полягає у тому, що вперше буде проведена систематизація поняття про право на охорону здоров'я у міжнародно-правових актах, окреслено сучасний стан реалізації та забезпеченості права та перспективи розвитку. Саме тому від виваженості міжнародно-правових стандартів, пов'язаних із правом на охорону здоров'я, значною мірою залежить ефективність міжнародно-правових гарантій права на охорону здоров'я тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В юридичній науці міжнародно-правовим стандартам права на охорону здоров'я приділяється пильна увага, загалом джерелами для дослідження стали праці С. Дюжикова, В. А. Іваненко, В. С. Іваненко, В. Карташкіна, В. Москаленка, М. Орзіха, А. Полешка, П. Рабіновича, В. Якубовяка, І. Сеюти, З. Черненко, які аналізували питання міжнародно-правових стандартів з прав людини, зокрема у сфері охорони здоров'я та їх втілення в Україні.

На даному етапі, коли проблема прав людини вийшла далеко за межі однієї держави, з'явилася нагальна проблема у створенні універсальних міжнародно-правових стандартів, які також визнаються у світовому співтоваристві. Ці стандарти відображені у низці важливих міжнародних нормативно-правових актів, що встановили загальнолюдські стандарти прав та інтересів особи, визначивши рамки, в яких може діяти кожна держава.

Доцільно визначити поняття міжнародно-правових стандартів у сфері прав людини і їх значення для внутрішньодержавного права. Міжнародний стандарт обов'язково виражається у міжнародно-правових нормах,

які розвивають і конкретизують принципи поваги до людини не лише у сфері охорони здоров'я (тобто права пацієнтів, діяльність медичних працівників), але також і в інших сферах життєдіяльності. Стандарт у широкому розумінні – це зразок, еталон, модель, що приймається за вихідний для порівняння з ним інших об'єктів. Стандарт – це визначення очікуваної (отримуваної) якості, утверджена модель, яка є основою процесу оцінки, документ, що складений у результаті консенсусу спеціалістів, схвалений спеціалізованою організацією і спрямований на досягнення оптимального ступеня впорядкованості у даній сфері [1, с. 3].

Отже, робимо висновок, що поняття міжнародно-правових стандартів у сфері охорони здоров'я – це зафіксовані міжнародно-правовими актами принципи й норми, які визначають зміни й обсяг прав людини у сфері охорони здоров'я і слугують юридичними нормами для національної політики у цій сфері [2, с. 126].

Основними об'єктами стандартизації в охороні здоров'я є: права і обов'язки населення і медичних працівників, медична інформація і звітність, управління та організація охорони здоров'я, кадри, освіта, лікарські засоби, медичні послуги та ін.

Ознаки стандартів у сфері охорони здоров'я полягають у наступному:

- обґрунтованість з наукової, практичної і технічної точки зору;
- реальність, тобто визначеність обсягу медичної допомоги, конкретність вимог до якості медичного обслуговування з урахуванням реального стану галузі, а саме фінансового і кадрового забезпечення, матеріально-технічного ресурсу, освітнього рівня фахівців тощо;
- надійність, тобто відповідність принципам науково обґрунтованої медичної практики і узгодженість з думкою більшості висококваліфікованих лікарів;
- чіткість, конкретність і зрозумілість визначень;
- актуальність, якої можна досягти шляхом періодичного аналізу та перегляду раніше встановлених стандартів, вироблення механізму забезпечення або стимулювання виконання чинних стандартів [3, с. 16].

Основною метою розробки стандартів в охороні здоров'я можна визначити, насамперед, охорону і зміцнення здоров'я населення; захист прав людини (пацієнта); поліпшення якості життя суспільства за допомогою вдосконалення діяльності служб охорони здоров'я; розробку законів у сфері охорони здоров'я; забезпечення соціального прогресу.

Зараз міжнародне право характеризується системою актів у сфері прав людини. Основні джерела, які визначають міжнародно-правові стандарти у сфері охорони здоров'я, є документи ООН, Всесвітньої організації охорони здоров'я, Міжнародної організації праці, Ради Європи і Європейського Союзу, Всесвітньої і Європейської медичних асоціацій. Тут можна виокремити такі різновиди актів:

1. Міжнародний білль про права людини, що містить перелік невіддільних прав.

2. Угоди, спрямовані на запобігання та покарання злочинів, що призводять до масових порушень прав людини.

3. Конвенції, націлені на захист груп населення, які потребують особливого піклування з боку держави.

4. Конвенції, спрямовані на захист індивіда від зловживань з боку органів держави та посадових осіб.

5. Міждержавні конференції з прав людини, що приймають заключні документи, обов'язкові для виконання державами-учасниками.

Проаналізувавши наявні міжнародно-правові джерела у галузі медицини та охорони здоров'я дозволяє виділити кілька понять, що використовуються найчастіше у міжнародних документах: «право на здоров'я», «право на охорону здоров'я», «право на захист здоров'я», «турбота про здоров'я», «право на медичну допомогу», «право на найвищий досяжний рівень здоров'я». Досі немає однозначного погляду з приводу вибору одного визначення з питань охорони здоров'я.

Зміст права на охорону здоров'я не завжди піддається чіткому визначенню, як і сам термін «здоров'я». У літературі, присвяченій правам людини і законам про здоров'я, найчастіше зустрічаються вирази «право на здоров'я», «право на догляд за здоров'ям», «право на охорону здоров'я». Різні автори поки що не змогли досягти консенсусу, який термін слід вважати найбільш вдалим. За даними Б. Тобес, на міжнародному рівні досить широко поширення одержав термін «право на здоров'я», що, на думку автора, найбільше відповідає змісту поняття.

Термін «право на здоров'я» повніше розкриває суть міжнародних угод з прав людини і допомагає усвідомити, що містить у собі не лише право на охорону здоров'я, але й право на ряд умов, у тому числі і соціально економічних, без яких здоров'я є неможливим. Разом з тим, в останні десятиліття у міжнародному та національному законодавстві частіше застосовується поняття «право на охорону здоров'я». Це, насамперед, відноситься до таких важливих документів, як Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Конвенція про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок, Конвенція про права дитини, Європейська соціальна хартія, Хартія основних прав Європейського Союзу, Конституція Європейського Союзу та інші, а також національних конституцій держав, які прийнято у 80 90 роки минулого століття. Більш того, поняття «право на охорону здоров'я» варто вважати тотожними поняттю «право на здоров'я». У зв'язку з викладеним, поняття «право на здоров'я» і «право на охорону здоров'я» мають аналогічний сенс, є синонімами і не несуть у собі ніяких суперечностей. Тому ці терміни можуть використовуватися як рівноцінні [4, с. 5].

Зараз виділяють три рівні закріплення права на охорону здоров'я: універсальний, регіональний і спеціалізований. Універсальні нормативно правові акти мають, здебільшого, декларативний характер і виступають як рекомендації для світової спільноти. До них відносяться Загальна декларація

прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, Декларація про права інвалідів, Декларація про права розумово відсталих осіб тощо. Вказані документи накладають юридичні обов'язки на держави учасниці щодо вжиття законодавчих і адміністративних заходів для здійснення закріплених у них прав. Держави, які затвердили дані Пакти і декларації, зобов'язані забезпечити соціально економічні і культурні права для своїх громадян хоча б у мінімальній мірі, незалежно від рівня економічного розвитку. Універсальний рівень закріплення права на охорону здоров'я є важливою гарантією визнання світовим співтовариством даного права і накладає на держави зобов'язання щодо використання механізмів його забезпечення [4, с. 7].

Нормативно-правові акти регіонального рівня є обов'язковими для країн учасниць даної організації. Виходячи з традицій, особливостей, рівня розвитку певної групи країн, вказані регіональні правові стандарти можуть бути більш широкими чи більш конкретними, порівняно з універсальними, і повинні мати свій політико правовий механізм реалізації. Прикладом нормативно-правових актів регіонального рівня є документи, прийняті Радою Європи, зокрема Європейська соціальна хартія, чи Європейським Союзом, зокрема Конституція Європейського Союзу.

Третій рівень міжнародно правових стандартів у сфері охорони здоров'я включає спеціалізовані, прийняті спеціально створеною організацією документи. До них відносяться Конвенції і рекомендації Міжнародної організації праці, які стосуються медичної допомоги, допомоги при хворобі, праці дітей, матерів, інвалідів. Метою цих документів є класифікація працівників за певними категоріями і визначення стандартів трудової діяльності, які не впливають негативно на здоров'я [4, с. 7].

Основними документами, що безпосередньо стосуються прав людини та права на охорону здоров'я, є такі:

- Міжнародна хартія прав людини, яка складається з п'яти документів – Загальної декларації прав людини (1948 р.), Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (1966 р.), Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.), Факультативного протоколу до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (1966 р.) і Другого факультативного протоколу про скасування смертної кари;
- Конвенція про захист прав людини і основних свобод (1950 р.);
- Конвенція про права дитини (1989 р.);
- Європейська соціальна хартія (1961 р.);
- Європейський кодекс соціального забезпечення (1964 р., переглянутий 1990 року);
- Декларація про розвиток прав пацієнтів в Європі (1994 р.);
- Конвенція про права людини і біомедицину (1997 р.).

Міжнародні документи про охорону здоров'я (переважно Всесвітньої медичної асоціації, створеної у 1947 р.):

- Міжнародний кодекс медичної етики, прийнятий Генеральною асамблеєю Всесвітньої медичної асоціації у 1948 р., зі змінами і доповненнями 1968, 1983, 1994 рр.;
- Женевська декларація Всесвітньої медичної асоціації, прийнята у 1949 р., зі змінами і доповненнями 1968 і 1983 рр., орієнтована на випускників медичних вишів – майбутніх лікарів.
- Рекомендації для лікарів, що проводять біомедичні дослідження на людині (1964 р.);
- Лісабонська декларація про права пацієнтів (1981 р.);
- Дванадцять принципів надання медичної допомоги у будь-якій системі охорони здоров'я (1983 р.);
- Рекомендації з надання медичної допомоги у сільській місцевості (1983 р.);
- Заява про використання психотропних засобів і зловживання ними (1983 р.);
- Заява про використання протипіхотних засобів і зловживання ними (1983 р.);
- Заява про свободу контактів між лікарями (1984 р.);
- Декларація з прав людини і особистої свободи медичних працівників (1985 р.);
- Заява про торгівлю живими органами (1985 р.);
- Декларація про незалежність і професійну свободу лікаря (1986 р.);
- Заява про підготовку медичних кадрів (1986 р.);
- Декларація щодо еутаназії (1987 р.)
- Декларація щодо трансплантації людських органів (1987 р.);
- Мадридська декларація про професійну автономію і самоуправління лікарів (1987 р.);
- Декларація про жорстоке ставлення до людей похилого віку і старих (1990 р.);
- Заява про політику у сфері лікування смертельно хворих пацієнтів, які терплять хронічний біль (1990 р.);
- Заява про недбале ставлення лікарів до своїх обов'язків (1992 р.);
- Заява про професійну відповідальність за якість медичного обслуговування (1996 р.) [5, с. 120].

Аналіз усіх вищезазначених міжнародно-правових актів дає можливість зробити висновок, що права людини на охорону здоров'я включає такі можливості [6, с. 104]:

1) життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я (ст. 25 Загальної Декларації прав людини [5]; п. 1 ст. 11 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права [6]; п. «с» ст. 24 Конвенції про права дитини [9]);

2) заборона катування чи жорстокого, нелюдського або принижуючого гідність поводження чи покарання, зокрема, особу не може бути без

її вільної згоди піддано медичним чи науковим дослідкам (ст. 7 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [62], ст. 5 Загальної Декларації прав людини; ст. 3¹ Конвенції про захист прав людини та основних свобод [75]);

3) зниження рівня мертвонароджуваності та дитячої смертності й здорового розвитку дитини (п. «а» ст. 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права; п. «а» ст. 24 Конвенції про права дитини);

4) покращення всіх аспектів гігієни зовнішнього середовища і гігієни праці у промисловості (п. «б» ст. 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права; п. «е» ст. 24 Конвенції про права дитини);

5) запобігання і лікування епідемічних, ендемічних, професійних та інших хвороб і боротьба з ними (п. «с» ст. 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права; п. 1, 3 ст. 11 Європейської соціальної хартії);

6) медична допомога (п. «д» ст. 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права; ч. 1 ст. 24 Конвенції про права дитини; ст. 13 Європейської соціальної хартії);

7) консультативні і просвітницькі послуги (п. «і» ст. 24 Конвенції про права дитини; п. 2 ст. 11 Європейської соціальної хартії);

8) справедливі й сприятливі, безпечні та здорові умови праці (ст. 23 Загальної Декларації прав людини; ст. 7 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права; ст. ст. 2, 3 Європейської соціальної хартії);

9) охорона материнства (п. 2 ст. 10 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права; п. «д» ст. 24 Конвенції про права дитини; ст. ст. 8, 17 Європейської соціальної хартії);

10) захист дітей і молоді у сфері охорони здоров'я (п. 3 ст. 10 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права; ст. 24 Конвенції про права дитини; ст. ст. 7, 17 Європейської соціальної хартії).

Вказані складові елементи можемо класифікувати з урахуванням певних критеріїв [6, с. 108]:

а) *за значенням для їх носія:*

- *основні*, тобто ті, що безпосередньо пов'язані з правом людини на охорону здоров'я, зокрема, життєвий рівень, який є необхідним для підтримання здоров'я; запобігання і лікування епідемічних, ендемічних, професійних та інших хвороб і боротьби з ними тощо;

- *додаткові*, тобто опосередковано пов'язані з правом на охорону здоров'я, наприклад, заборона катувань чи жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність поводження чи покарання, зокрема, особу не може бути без її вільної згоди піддано медичним чи науковим дослідкам; справедливі, безпечні й здорові умови праці та інші.

б) *за суб'єктивним складом:*

- *загальні*, тобто необхідні будь-якій категорії людей, зокрема, життєвий рівень, який є необхідним для підтримання здоров'я; найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я; медична допомога тощо;

- *спеціальні*, тобто можливості окремих категорій (дітей, матерів тощо), а саме, охорона материнства; скорочення мертвонароджуваності та дитячої смертності й здорового розвитку дитини та інші.

Право на охорону здоров'я проголошено існуючим об'єктивно, а не по волі законодавця, не октройованим, до і за межами законотворення, таким, що жорстко обмежує державну владу та описує сферу невіддільної свободи. Воно визначається основним суб'єктивним правом не у філософському, моральному чи соціологічному, а, власне, в юридичному змісті – визнається критерієм правової якості законодавства і державного управління, діє безпосередньо і захищається судом [7, с. 28-29]. Право на охорону здоров'я опосередковує відносини формальної рівності і свободи всіх учасників суспільства. Воно відіграє все більш активну роль у досягненні основних цілей соціальної політики. Його реалізація сприяє зростанню добробуту народу, зміцнення принципу соціальної справедливості, підвищення «якості життя».

У цілому, міжнародна стратегія та стратегія в Україні щодо охорони здоров'я має такі напрями:

- вдосконалення системи інформації щодо здоров'я на всіх рівнях суспільства;
- створення механізму швидкого реагування на основі загрози для здоров'я;
- зосередження на детермінантах здоров'я, зокрема на шкідливих чинниках, пов'язаних зі стилем життя.

Нині міжнародний стандарт в економічних умовах України є метою і програмною настановою, до якої прагнуть в Україні. Досвід розвитку західноєвропейських країн, їхні високі стандарти, забезпечені матеріальними цінностями, не можуть бути у незмінному вигляді перенесені на український ґрунт, без адаптації до наших традицій та реалій. Це все залежить від того, яку систему цінностей сповідує суспільство. Західні моделі не можуть бути застосовані в українському суспільстві без урахування менталітету нашого народу, специфіки його психології, традицій, духовності і культури. І, звичайно, умови фінансового розвитку, який не дає можливість створити матеріальні передумови для реалізації соціальних і культурних прав на рівні міжнародно-правових стандартів, у тому числі і права на охорону здоров'я. Конституційне проголошення в Україні людини, її життя і здоров'я найвищою соціальною цінністю, є найважливішим аспектом, котрий має бути завжди втілений у життя країни.

Висновки. Отже, можна підсумувати, що міжнародно-правові стандарти у сфері охорони здоров'я – це ті засади, які вміщені у міжнародно-правових актах з прав людини, принципи і норми, які визначають зміст та обсяг прав людини у сфері охорони здоров'я, яких має дотримуватися Україна. Бо сьогодні, як чітко зазначено нормами міжнародного права у сфері охорони здоров'я, не лише зобов'язують держави забезпечити закріплення у міжнародних угодах основні права і свободи людини, але надають особі право вимагати від держави виконання її міжнародних зобов'язань.

Література:

1. Якубовяк В. Международный опыт стандартизации в здравоохранении / В. Якубовяк // Проблемы стандартизации в здравоохранении. – 2002. – №4.
2. Карташкин В. А. Международная защита прав человека / В. А. Карташкин. – М., 1976. – 206с.
3. Колоколов Г. Основы медицинского права / Г. Колоколов, Н. Косолапова, О. Никульникова. – М. : Экзамен, 2005. – С. 16.
4. Москаленко В. Ф. Право на здоровье (охрану здоровья): объем, смежные сферы / В. Ф. Москаленко // Одеський медичний журнал. – 2006. – №2 (94). – С. 4-8.
5. Москаленко В. Ф. Право на охорону здоров'я у нормативно-правових актах міжнародного та правового рівня / В. Ф. Москаленко, Т. С. Грузева, Г. В. Іншакова. – Харків : Контракт, 2006. – 296 с.
6. Сенюта І. Я. Право людини на охорону здоров'я та його законодавче забезпечення в Україні : дис. канд. юрид. наук : 12.00.01 / Ірина Ярославівна Сенюта ; Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2006. – 202 с.
7. Проблемный комментарий Конституции РФ 1993 г. / Под общ. ред. В. А. Четвернина. – М., 1997. – 690 с.

Назарко Ю. В. Международно-правовые стандарты права на охрану здоровья

Аннотация. В статье исследуются международно-правовые стандарты права на охрану здоровья. Автор рассматривает международные договоры, конвенции и другие международные нормативно-правовые акты по вопросам реализации, обеспечения защиты и охраны права на здоровье.

Ключевые слова: право на охрану здоровья, права человека, право на здоровье, международные стандарты, международные договоры.

Nazarko Yu. International legal standards of the right to health protection

Summary. The right to health occupies a leading role among other subjective rights in contemporary international law. Now, more than ever, not only the recognition and legislative consolidation of international legal norms, but also their actual implementation in the life of each state is important. The article examines the international legal standards of the right to health care. The author examines international treaties, conventions and other international legal acts on the issues of the realization, provision, protection and protection of the right to health.

International legal standards in the field of health care are those principles contained in the international legal acts on human rights, principles and norms defining the content and scope of human rights in the field of health, which Ukraine must abide. For today, as clearly stated in international law in the field of health, not only requires States to ensure the consolidation of fundamental human rights and freedoms in international agreements, but give the person the right to demand that the state fulfill its international obligations. The right to health protects the relations of formal equality and freedom of all members of society. It plays an increasingly active role in achieving the main goals of social policy. Its implementation contributes to the growth of the welfare of the people, strengthening the principle of social justice, improving the quality of life.

Key words: right to health protection, human rights, right to health, international standards, international treaties.